

DROGHASZNÁLÓ PARTY FIATALOK KAPCSOLATHÁLÓ ELEMZÉSE SZÉKESFEHÉRVÁRON

2006. június

Kutatási beszámoló

Jelen kutatási beszámoló további felhasználásához lépjen kapcsolatba az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézettel!

A kutatási beszámoló kéziratnak minősül, hivatkozni ennek figyelembevételével a feltüntetett szerzők, annak hiányában a beszámolót jegyző szervezet engedélyével lehet.

A kutatáshoz kapcsolódó adatbázis és módszertani anyagok az Intézetnél történt regisztráció után szintén elérhetők.

Javaslatait, észrevételeit, szakmai megjegyzéseit is szívesen várjuk a következő címen:

Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet

8000 Székesfehérvár, Tobak u. 17.

Tel: +36 (22) 502-276

Fax: +36 (22) 379-622

www.echosurvey.hu

info@echosurvey.hu

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló		3.o.
1. Az kutatás módszertana		4.o.
2. Elméleti háttér		9.o.
3. Demográfiai háttér		11.o.
4. Drogérintettség		14.o.
5. Kábítószer a baráti kapcsolatokban		23.o.
6. A party szerepe		30.o.
7. Osztályszintű elemzés		32.o.

Vezetői összefoglaló

Jelen kutatás célja a kapcsolatháló elemzés metodikájának alkalmazása volt a szociológiai drogműhely területén. A vizsgálat során egy középiskolai teljes évfolyam kapcsolathálóját, és ezen belül a drogérzékenységet, és a drog kapcsolatokat befolyásoló tényezőit elemeztük. A megkérdezni kívánt populáció 133 fő volt, közülük 11 fiatal nem tudtuk elérni a kérdőívekkel, ezért a minta 122 főre redukálódott. Az survey keretén belül végeztünk „hagyományos” adatelemzést SPSS programmal, a kapcsolatháló elemzéshez szükséges statisztikai számításokat és grafikai megjelenítéseket az UCINET programcsomag segítségével készítettük el.

- megállapítottuk, hogy a vizsgált minta demográfiai változói megfelelnek a székesfehérvári teljes populáció háttérváltozóinak;
- ezzel szemben, mint ahogy az előre várható is volt, a hasonló korú népességhez képest a drogérzékenység valamelyest magasabb a vizsgált mintában;
- a drogattitűd vizsgálat alapján kijelenthetjük, hogy a vizsgált minta egyharmada elfogadó, míg kétharmada elutasító a drogfogyasztókkal, kábítószerrel kapcsolatban, ugyanígy harmaduk fogyasztott már élete során kábítószer;
- a központiséget és presztízs mérő mutatók alapján azt mondhatjuk a teljes évfolyamról, hogy a háló központi szereplői nagyobb eséllyel fogyasztanak kábítószer, mint periférián lévő társaik, azaz elsősorban azok fogyasztanak könnyű drogokat, akiket sokan ismernek, és akik könnyen elérnek bárkit az iskolai évfolyamban, azaz a közismert, közkedvelt, más néven karizmatikus figurák;
- az évfolyamon belül az ego hálók vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy a szorosabb baráti kapcsolatokon belül jellemzőbb a drogfogyasztás, mint a kis létszámú, gyenge klikkekben;
- a szórakozási szokásokkal kapcsolatba hozható drogfogyasztásra nem találtunk bizonyítékot, tehát ha valaki diszkóban szórakozik, az nem jelenti azt, hogy nagyobb eséllyel használna drogot, mint aki máshogy tölti el idejét;
- osztályszinten három osztályt vizsgáltunk meg a hálóban elhelyezkedő drogfogyasztók és az egyes tanulók drogokkal szembeni attitűdjei szerint, általános tapasztalat, hogy vannak átfedések a drogot fogyasztók és elutasító attitűddel rendelkezők, illetve a drogot nem fogyasztók és elfogadó attitűddel rendelkezők, azaz a két „ellentétes” tábor között;
- a drogfogyasztók és nem drogfogyasztók kapcsolataira osztályszinten három különböző példát találtunk: (1) az egyik osztályban a fogyasztók jórészt a perifériára kerültek, az osztálymagot pedig az elutasítók alkották, a (2) második osztály esetében éppen az ellenkezőjéről beszélhetünk, azaz az osztálymag egy erős drogfogyasztó közösségből áll, míg a (3) harmadik esetben vegyes eredményre jutottunk, a drogfogyasztók és a drogokat elutasítók egy viszonylag egyenlő kapcsolathálóban helyezkednek el.

1. A kutatás módszertana

1.1 A kutatás célja

A kutatás elsődleges célja a székesfehérvári fiatalok (15-35 évesek) egy specifikus részének, a partyélet részeseit képezőknek, kábítószer-fogyasztási szokásainak, kábítószer használók csoportjainak a feltérképezése, a csoportalakzatok feltárása és a kialakult, droghoz kötődő kapcsolathálózatok részletes elemzése egy modern elemzési eljárással, a kapcsolatháló elemzés (network analysis), mint szociológiai módszertan alkalmazásával.

Magyarországon már a nyolcvanas években megjelentek olyan tanulmányok, melyek a kapcsolatháló elemzés módszertanával foglalkoztak. A rendszerváltás óta egyre több kutató (Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Sík Endre)¹ méltatta a módszertan előnyeit, mely leginkább abban áll, hogy a makro és mikrostruktúra közötti átmenet (a lágy és a kemény módszertan) felmérésére és elemzésére kiválóan alkalmas. A személytelenség és a személyesség között olyan átmeneti eredményeket képes létrehozni, amelyek sikerrel alkalmazhatók szociálpolitikai ajánlásokként is.

A Nemzeti Stratégia a Kábítószer-probléma visszaszorítása érdekében című dokumentum alapvető célként fogalmazza meg azt, hogy *„esélyt kell teremteni arra, hogy a fiatalok képessé válhassanak egy pozitív életstílus kialakítására és a drogok visszaszorítására”* illetve, hogy *„segíteni kell a drogokkal kapcsolatba kerülő és a drogproblémákkal küzdő egyéneket és családokat (kezelés, rehabilitáció)”*. Elsődleges célnak tekinthető tehát a drogprevenció, az egyéni életstratégiák kialakításának hatékonyabbá és drogmentessé tétele. Jelen kutatás eredményeitől azt reméljük, hogy az új módszertan alkalmazásával olyan, eddig feltáratlan adatok, információk birtokába jutunk, amelyek segítik a drogellenes küzdelmet.

Választásunk azért esett a partyélet résztvevőire, elsődlegesen a középiskolásokra, mert a könnyű és kemény drogok használóinak egy jól körülírható rétegét különítik el. A szórakozóhelyek a szerek beszerzésének egyik helyszínei, ugyanakkor a fiatalok találkozási pontja is egyben, tehát sokan az ilyen szórakozóhelyek látogatásával ismerkednek meg a drogokkal. A legtöbb drog, főleg a könnyű drogok pedig kezdetben a szórakozás egyik formájaként jelentkeznek, és ha információt szerzünk ezekről a csoportokról és feltérképezzük hálózataikat, akkor sikerrel tudunk harcolni a kábítószer fogyasztás terjedése ellen. A székesfehérvári eredmények bizonyos trendek formájában országos sajátosságokat is mutathatnak.

¹ Angelusz Róbert, Tardos Róbert: *Előszó. Társadalmak rejtett hálózata, avagy mit remélhet a társadalomkutatás a kapcsolathálózati megközelítéstől*. Társadalmak rejtett hálózata, MKI, Budapest, 1991.

A network analysis-szel pontos képet kapunk a droghasználó fiatalok baráti, fogyasztói kapcsolatairól, fel tudjuk mérni azt, hogy hol lehet és kell közbelépni annak érdekében, hogy a fiatalok ne meneküljenek a kábítószer-élvezet járhatatlan útjára. Ezek mellett a széles spektrumú kérdőíves felmérés alapján a politoxikománia felkutatására is lépéseket teszünk, mivel a réteg vizsgálatával együtt erre is lehetőségünk nyílik.

Úgy gondoljuk, hogy az ellátórendszer feltérképezésére ez a módszer alkalmas, reményeik szerint a kutatás eredményei erre is tudnak reflektálni bizonyos aspektusokból, a pratyéletben tevékenykedő szerhasználó fiatalokról. A vizsgálatnak nem célja a drogérintettség pontos felmérése vagy reprezentatív becslése, ellenben a kapcsolati hálójuk tudományos elemzése igen.

1.2 A kapcsolatháló elemzésről²

A network analysis egyik legkézenfekvőbb előnyét az a többlet adhatja, amelyet a szociológiai empirikus adatgyűjtésben hagyományosan legelterjedtebb egyénközpontú kérdőíves felvételek atomisztikus megközelítésével szemben nyújt. Utóbbiaknak kétségtől egyike gyengesége, hogy alanyaikat kiragadják társadalmi viszonyaik szövetéből, s társadalmi meghatározottságaikat közvetlenül egyéni attribútumokra redukálják. A network-megközelítések ezzel szemben többszintű elemzésekre adnak lehetőséget, az egyéni tulajdonságokon túl a mikro- és a makrostrukturális alakzatok környezeti ismérveit is bekapcsolva. Ez más oldalról azt is jelenti, hogy segítenek áthidalni azt a szakadékot, amely a mikro- és a makroszociológiai megközelítéseket hosszú időn keresztül mereven elválasztotta. Ennek folyamánaként pedig kiváló módszertani eszközt jelentenek egy tipikusan a nagy társadalmi kutatásokat kikerülő, rejtőzködő csoportok felkutatására, a problémáik, attitűdjeik, kapcsolataik felmérésére. Így a makroszintű következtetéseket mikroszinten is elemezni lehet, és fordítva (multilevel analysis).

A kapcsolathálózati megközelítés további metodológiai előnye, hogy a hálózati viszonylatok kifejlődésében egyszerre képes empirikusan is megragadni a csoportalakzatokban testet öltő strukturális kényszereket, és azokkal együtt az egyéni cselekvéseket, amelyek eredőjeként e strukturális kényszerek maguk is folyamatosan módosulnak. Ez nagyon jó lehetőséget nyújt arra, hogy a csoportok strukturális felépítésének vizsgálatával elemezzük a drogprevenció hatékonyságát, ajánlásokat fogalmazzunk meg arra nézve, hogy mi lehet a helyes és ezeket konkrét adatokkal is alátámasszuk.

² Ennek a fejezetnek az elkészítésekor elsősorban Angelusz Róbert, Tardos Róbert: *Előszó. Társadalmak rejtett hálózata, avagy mit remélhet a társadalomkutatás a kapcsolathálózati megközelítéstől.* című, fentebb hivatkozott munkájukra támaszkodtam.

A kapcsolatháló elemzés Magyarországon már egy kipróbált módszertannak számít, sokan sokféle kutatási területen sikerrel alkalmazták. A drogfogyasztók feltérképezésére tudomásunk szerint azonban még nem került sor ilyen módszerrel, annak ellenére sem, hogy nyilvánvalóan megfelelő eszköz lenne a társadalomtudósok kezében. Azt várjuk a projekttől, hogy az eredmények bebizonyítják, hogy mind a droghasználó fiatalok feltérképezésében, mind pedig más, a szociális szférában rejtőzködő, ismeretlen csoportok feltárásában, elemzésében és cselekvési stratégiáik megértésében megfelelő módszertant biztosít a kapcsolatháló elemzés, és az ajánlásaink elkészítése után mások is alkalmazni fogják. A projekt folyamán mind a magyar, mind pedig a jelentősebb külföldi szakmai munkákat figyelembe véve véglegesítjük a módszertant.

1.3 A kutatás módszertani háttere

A kapcsolatháló elemzés adatfelvételi módszertana olyan körülményeket igényel, amely nehezen előteremthető egy szórakozóhelyen. A személyesség-személytelenség problematikája szintén megnehezíti a party-n való interjúzást, éppen ezért a módszertant olyan körülmények között próbáltunk meg alkalmazni, amelynek segítségével a válaszadók a legnagyobb valószínűséggel fognak őszinte válaszokat adni. Ehhez külső szakértők segítségével kiválasztottunk egy olyan székesfehérvári középiskolát, ahol a drogérintettség az átlaghoz képest kiemelkedő, és azon belül is egy évfolyamot, hogy az adatfelvétel minél kiterjedtebb legyen. Ezzel az eljárással természetesen elvágtuk annak a lehetőségét, hogy a körülményekhez képest átfogó képet kapjunk a fehérvári drog-kapcsolatokról, ennek ellenére az eredmények valószínűsíthetően alkalmasak lesznek átfogóbb értékelésekhez is. Mindennek következtében a kutatás egy középiskolai teljes évfolyam kapcsolathálójára redukálódott, és ezen belül a drogérintettség vizsgálatra, és a drog kapcsolatokat befolyásoló tényezőjére. A megkérdezni kívánt populáció 133 fő volt, közülük 11 fiatal nem tudtunk elérni a kérdőívekkel, ezért a minta 122 főre csökkent.

Az iskolában a diákok között kiosztásra kerültek a kérdőívek, illetve olyan sorszámokkal ellátott évfolyamnévlisták, amelynek segítségével a zárt kapcsolatháló elemzéshez szükséges kérdésekre válaszolhattak. Utóbbiakat intézetünk a kérdőívek rögzítése előtt megsemmisítette, hogy ne legyen lehetősége se az elemzőknek, se pedig a rögzítőknek az egyes személyek beazonosítására. Ezt követően elkészítettünk két adatbázist, elsőként rögzítettük a személyes adatokat SPSS adatbázisban, tehát a kapcsolati elemzést kiegészítettük egy attribútum elemzéssel is, hogy a rejtett háttér-információkra, mögöttes motivációkra is rávilágítsunk. Ezután Ucinet 6.0 programcsomag segítségével elkészítettük a hálózatelemzéshez szükséges adatbázist is, majd a programcsomag többi elemével

(Netdraw, Pajek) elkészítettük a mátrixok grafikai ábrázolását, és a hozzá kapcsolódó statisztikai elemzéseket.

A matematikai statisztikai elemzés során különböző módszertani eljárásokat végeztünk el. Egyes kérdéseknél azt kértük a válaszolóktól, hogy értékeljenek állításokat, minősítsenek társadalmi cselekedeteket, problémákat, intézményeket négy illetve ötfokú skálán. Ezen kérdések esetében a kapott értékeket egy százfokú skálára számoltuk át, ahol a százás értéket az jelentette volna, ha az adott kérdésre minden válaszoló egyöntetűen a maximális, a nullát pedig az, ha a minimális pontszámot adja. A határ az ilyen százfokú skálákon az ötven pont. Az ez alatti érték általában negatív véleményt (bizalmatlanságot, elégedetlenséget, ellenszenvet stb.), míg az e feletti érték pozitív véleményt (elégedettséget, bizalmat, rokonszenvet stb.) jelez.

Az elemzés során a gyakrabban használt egyváltozós elemzési technikák (gyakoriság, átlagok stb.) mellett a rejtett tartalmak, tendenciák vázolására ún. többváltozós matematikai-statisztikai módszereket is használtunk. A leggyakoribb többváltozós elemzési formák a következők voltak:

- A korrelációs elemzés azt mutatja meg, hogy az egyes magas mérési szintű változók megítélése mennyiben hasonló. Ha van köztük hasonlóság (vagyis pozitív korreláció), akkor ezt egy korrelációs együttható fejezi ki, melynek értéke -1 és $+1$ között lehet. Minél magasabb ez az érték, annál nagyobb a hasonlóság a megítélésben. A megítélési hasonlóságot korrelációs hálózati ábrán ábrázoltuk.
- A faktoranalízis és a főkomponens elemzés arra szolgál, hogy sok változóból (például egy hosszú kérdéssorból) kevesebb, jobban kezelhető egységeket kapjunk. Az eljárás alapja itt is az egyes változók megítélésének hasonlósága, de itt változó-csoportokat, megítélési mintázatokat kapunk végeredményül. Az egyes csoportokba tartozó itemekhez faktorsúlyokat rendel a számítógép (-1 és 1 között), amelyek azt fejezik ki, hogy az adott item, változó vagy állítás mennyire befolyásolja az adott faktor összképét. Minél inkább távol van a nullától ez a szám, annál jelentősebb az adott item befolyása az adott faktorra, (ha negatív ez a szám, akkor az adott item éppen ellenkező előjellel befolyásolja a faktort, mint pozitív faktorsúlyú társai).
- A magas mérési szintű változók (pl. érintettség index, kapcsolati háló szélessége, stb) alkalmasak arra, hogy egy és többutas ANOVA módszer segítségével teszteljük, hogy melyik független változónak (pl. nem, település, korcsoport, kompetencia, attitűdök) mekkora a magyarázó ereje önmagában illetve közös modellbe építve. Alacsonyabb szinten bizonyos kérdések háttér változókkal való összefüggésekor³ a függetlenséget Chi-négyzet hipotézis tesztelése alapján illetve

³ Ezek többségében alacsony mérési szintű változók

vonatközó statisztikai próbák⁴ mentén teszteltük.

- A klaszteranalízis nem a változókból, hanem a válaszadókból képez csoportokat (klasztereket), aszerint, hogy egyes kérdéseket, kérdéssorokat mennyire hasonlóan ítélték meg. Ezzel lehetővé válik, hogy egy-egy témakör (akár viszonylag sok kérdéssel) megítélése szerint csoportosítsuk a válaszadókat, és a csoportokat utána elemezzük akár társadalmi-demográfiai összetételük, akár más kérdésekre adott válaszaik alapján.

A kutatási beszámolóban közölt adatok a szakértői minta következtében csak és kizárólag a megkérdezett 122 válaszadóra vonatkoznak, éppen ezért a megkérdezettektől eltérő társadalmi csoportokra való következtetések mindössze feltételezésnek minősülnek, nem tekinthetők adekvát megállapításoknak.

⁴ A CV és a Phi két nominális változó közötti kapcsolat erősségét, a Gamma pedig nominális és ordinális mérési szintű változó közötti kapcsolat erősségét mutatja. Mindkét mutató értéke annál erősebb minél jobban közelít 1-hez abszolút értékben.

2. Elméleti háttér

A „csendes” hetvenes és nyolcvanas évek után indult meg Magyarországon a kábítószer-fogyasztás közéleti tematizálása, amely az ilyen irányú szociológiai, demográfiai kutatások dömpingszerű megjelenésében csúcsosodott ki a kilencvenes évek közepére.⁵ Ezen kívül hazánk több olyan nemzetközi kutatásba is bekapcsolódott az évek során, melyek a sztenderdeknek köszönhetően európai összehasonlító elemzésekre is lehetőséget adtak: 1985 óta vesz részt hazánk a *Health Behaviour in School Aged Children* kutatássorozatban, 1995 óta pedig az ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) kutatásokban.⁶ Természetesen nem csak a közéleti beszéd adott okot arra, hogy megerősödjön a tiltott szerfogyasztás folyamatos monitorozása, sokkal inkább az a tény, hogy a kinyíló határok következtében Magyarország először (főleg a kilencvenes évek közepéig-végéig) tranzit országgá, a kilencvenes évek közepétől kezdődően pedig „felvevővé”, fogyasztó nemzetté vált. Mindezek az okok vezettek arra, hogy a hagyományos módszertan alkalmazása mellett újabbnál újabb módszereket vessenek be a rejtőzködő csoportok, és a kábítószer-terjedési folyamatok felderítésére a kutatók.

A módszertani plusz elsősorban a mintavételi logikák megválasztásában, valamint a puha módszerek, elsősorban interjúk, mélyinterjúk, résztvevő megfigyelések intenzívebb alkalmazásában csúcsosodott ki. Mindkettőből hazánkban is sok példát találunk, azonban érdemes figyelmet fordítani a nyugati, elsősorban amerikai próbálkozásokra, ahol a drogfogyasztók vizsgálata új mintavételi logikák, vizsgálati módszerek kidolgozására sarkallta a kutatókat. Ezek a lehetőségek sokszor segítették, sokszor azonban csak még nehezebbé tették a drogfogyasztással kapcsolatos tények, hiedelmek feltárását, értelmezését.

Mint már említettük, jelen tanulmány céljának mindössze azt jelöltük meg, hogy a kapcsolatháló elemzés módszertanának alkalmazásával próbáljuk meg újraértelmezni a drogfogyasztással, droghasználókkal kapcsolatban korábban már feltárt és ellenőrzött eredményeket. A kapcsolatháló elemzés ezen a területen való felhasználására külföldön számos példa akad⁷, és magyarországi alkalmazása sem ismeretlen, ugyanakkor ez a kevésbé magasztos cél a kapcsolatháló elemzésben rejlő lehetőségek kihasználásának szempontjából (lásd a tanulmány 4. oldalán) talán mégsem érdemtelen.

⁵ Elekes Zsuzsanna: *A drogfogyasztás elterjedtsége és a fogyasztásra ható társadalmi tényezők iskolában tanuló fiatalok körében*, Demográfia, 48. évfolyam 4. szám 345-374., 2005., 345.o.

⁶ Borsi Éva – Portörő Péter: *Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről*. Az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium Szakmai Kiadványsorozata, Budapest, 2005. 18.o.

⁷ A módszer alkalmazására már a nyolcvanas években is sor került. Lásd pl. *Fraser M. és Hawkins D.: Social Network Analysis and Drug Misuse, Social Services Review, University of Chicago, 1984.*, illetve a kilencvenes években született nagyon sok ilyen jellegű tanulmány, pl. *Robert T. Trotter II., Julie A. Baldwin, Anne M. Bowen: Network Structure and Proxy Network Measures of HIV, Drug and Incarceration Risks for Active Drug Users, Connections 18(1): 88-103, 1995.*

Mindezekon túl érdekes azonban néhány olyan alapvető tézist felállítani a survey kutatások alapján, amelyekre a soron következő elemzés során koncentrálni fogunk:

1. Elekes Zsuzsanna írja⁸, hogy a barátokhoz fűződő, minőségi viszony nem áll kapcsolatban a szerfogyasztással, a szülőkkel való kapcsolat viszont igen. Megpróbáljuk tehát a baráti kapcsolatháló elemzések segítségével a drogfogyasztók elhelyezkedését, kapcsolatait értelmezni, magyarázatot találni arra, mi okozza azt, hogy a baráti kapcsolatokban a szerfogyasztás nem, vagy csak részben játszik szerepet.
2. A szórakozás szerepe nagyon sok drogkutatásban felértékelődik, mint a fogyasztás és terjesztés egyik jellemző színtere⁹. Másrészt azonban nagyon sok kutatási eredmény bizonyítja, hogy a kortárscsoport hatása elvülhetetlen érdemeket nyert a drogfogyasztás rohamos elterjedésében, és sokan otthon, baráti környezetben nyúlnak először illegális szerekhez¹⁰. A további elemzésben arra is választ keresünk tehát, hogy a szórakozni járó és nem járó drogfogyasztók baráti kapcsolataiban, kapcsolati hálójuk sűrűségében felfedezhetünk-e eltéréseket.
3. Továbbá kíváncsiak voltunk arra is, hogy a fiatalok drogokkal szembeni attitűdjeik alakulása milyen mértékben befolyásolja a droghasználókkal való kapcsolataikat, a baráti kapcsolati hálókból mennyire figyelhető meg a drogos-nem drogos elkülönülés.

⁸ Elekes Zsuzsanna: *A drogfogyasztás elterjedtsége és a fogyasztásra ható társadalmi tényezők iskolában tanuló fiatalok körében*, Demográfia, 48. évfolyam 4. szám 345-374., 2005., 359.o.

⁹ Lásd Demetrovics Zsolt: *Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2001.13.o.

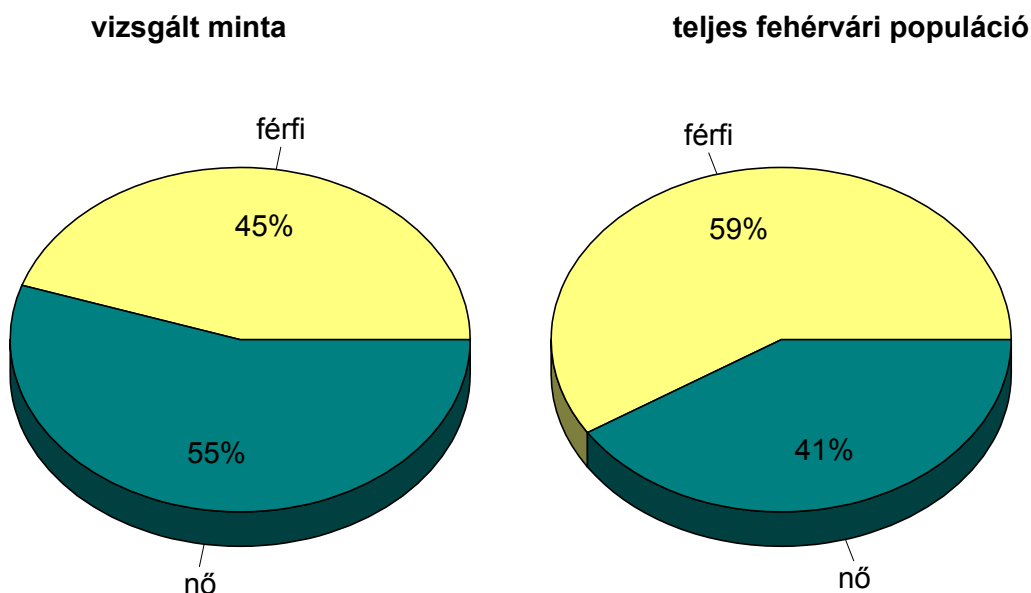
¹⁰ Lásd például: *Tanulói drogprevenciós kutatás Kaposváron – kutatási beszámoló*. (Nem publikált.) Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet, 2005. 46.o.

3. Demográfiai háttér

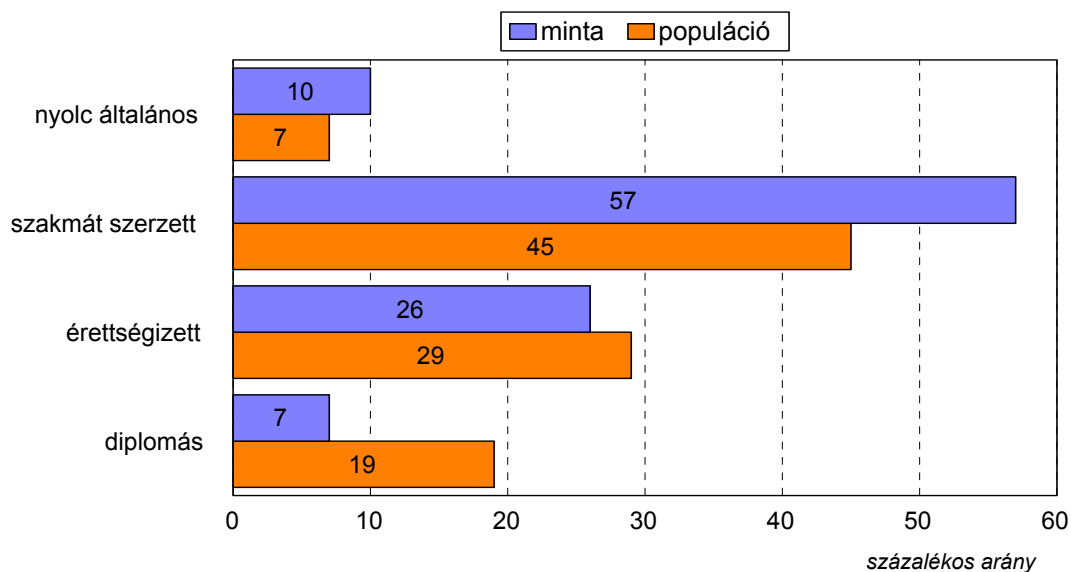
A kérdőívben a megkérdezett csoportra való tekintettel a demográfiai háttérmutatók közül mindössze a nemet, az édesapa iskolai végzettségét és a tanulmányi átlagot vettük górcső alá. A kor adott volt, a minden diák 18-20 év közötti, ami abból adódik, hogy bekerült egy olyan osztály is, akik már egy szakmát megszereztek, és most járnak 2 éves érettségit adó képzésre. A bizalom megtartása érdekében azonban ezen kívül más demográfiai mutatóikról nem faggattuk a kutatásban résztvevőket.

A megkérdezettek 45 százaléka férfi, 55 százaléka nő, ez csak részben felel meg a korcsoportra jellemző általános demográfiai adatoknak, a székesfehérvári középiskolások 59 százalék férfi, míg 45 százaléka lány¹¹. A megkérdezett osztályok közül három vegyes osztály volt, egy teljes létszámban csak fiú, egy pedig csak lányokból álló osztály. A megkérdezett tanulók édesapjának (nevelőszülőjének) döntő többségének (57 százalék) iskolai végzettsége szakmunkás végzettség. Ez az arány a teljes székesfehérvári középiskolások fiatalokhoz viszonyítva valamelyest több, ugyanígy kisebb az érettségizett és diplomás szülők aránya is. A vizsgált csoport demográfiai helyzetét figyelembe véve ez normálisnak tekinthető.

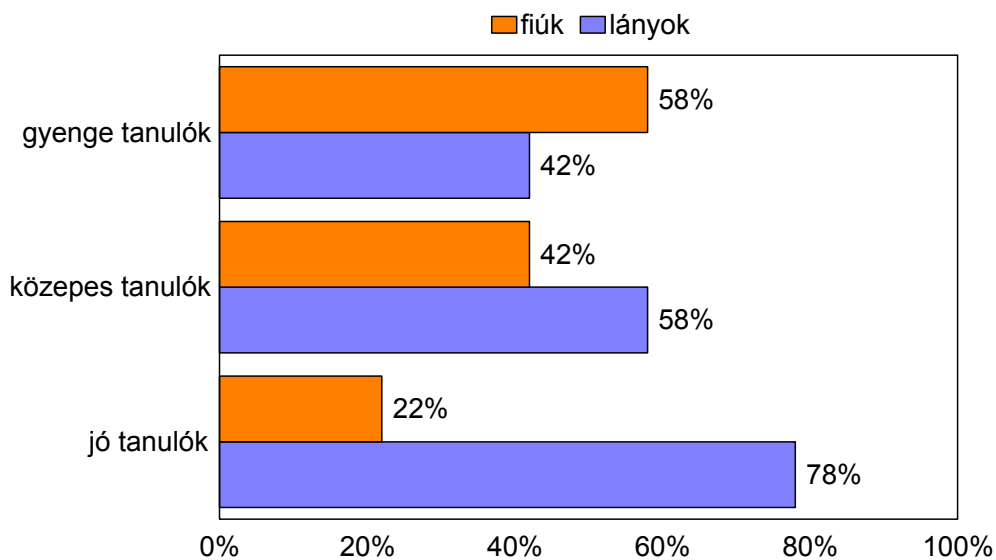
Nemek aránya

Édesapa (nevelőszülő) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége

Tanulmányi eredmények nemek szerint

A diákok összesített tanulmányi átlaga átlagosan 3,1, tehát közepes, ez csak kicsit rosszabb, mint a teljes középiskolás székesfehérvári átlag (3,3). Nominálisan kategorizálva az átlagot azt

¹¹ Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet: Ifjúságkutatás Székesfehérváron, 2006.

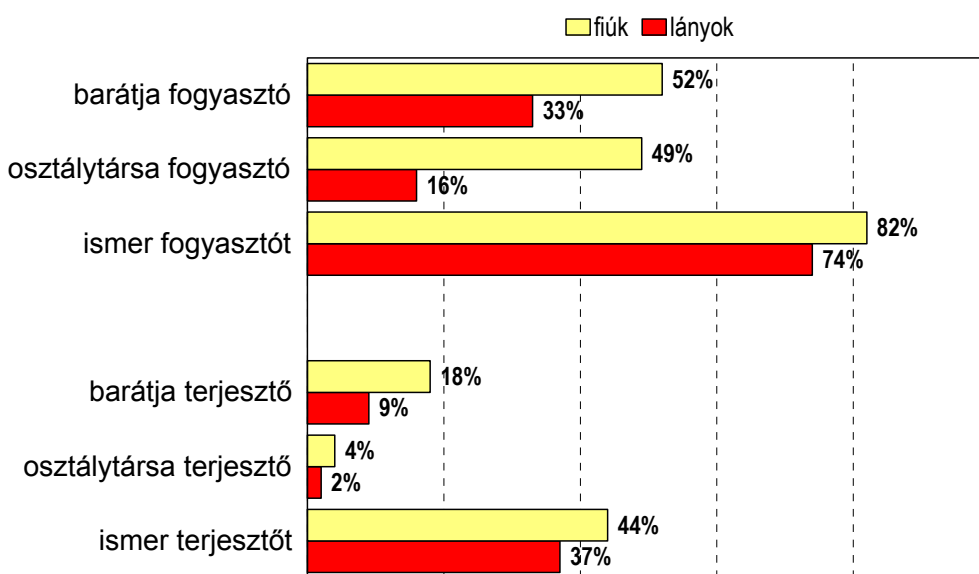
mondhatjuk, hogy a vizsgálatba bevont osztályokban nincs kitűnő tanuló, 4-es átlag fölé is mindössze a megkérdezettek 8 százaléka jutott az elmúlt félévben. A legtöbben, 70 százalék, 3 és 4 között van, míg a leggyengébb tanulók a vizsgált minta 22 százaléka.

4. Drogérintettség

A kutatásban a kapcsolatháló elemzésen túl kiemelt figyelmet fordítottunk a drogérintettségre. Hol, hogyan jutnak hozzá a fiatalok a kábítószerekhez, általában a környezet mennyire befolyásolja őket a fogyasztásban, milyen legális, illegális szereket használtak már.

Elsőként arra kerestük a választ, hogy milyen gyakran érintkeznek a megkérdezettek fogyasztókkal, terjesztőkkel a környezetükben. A megkérdezettek 78 százaléka ismer kábítószerfogyasztót, 41 százalékának a közvetlen környezetében, tehát baráti körében is van, míg 31 százalékuknak tudomása van arról, hogy osztálytársai egy része is fogyaszt illegális drogot. Terjesztővel már jóval kevesebben vannak kapcsolatban, 40 százalékuk ismer, minden tizedik fiatalnak viszont a baráti körében is akad. Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy a lányok kevésbé érintettek, mint a fiúk.

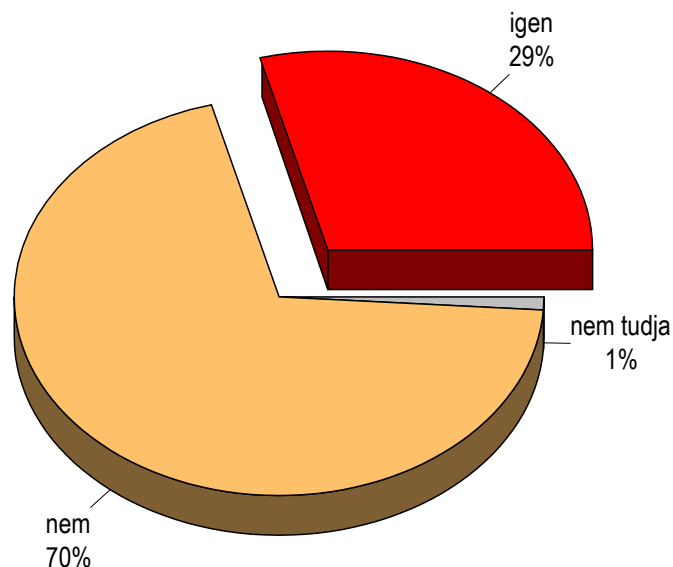
A tanulók kábítószerrel való kapcsolata

A fiatalok egy részének véleménye szerint a kábítószer *terjesztése* általában a különböző szórakozóhelyekhez kötődik, összesen egyharmaduk kötötte valamelyikhez, vagy annak környékéhez a szer beszerzésének lehetőségét. Ugyanakkor az iskolában, a barátoktól, az utcán, és bárhol a megyében is lehet akár illegális szerhez jutni, gyakorlatilag, nem meglepő módon, mindenhol ott van, tehát aki hozzá akar jutni, az hozzá is fog.

A megkérdezett tanulók 29 százaléka már fogyasztott kábítószer életében, 70 százalékuk még nem. Az előbbi adat a valóságban sokkal magasabb is lehet, sajátos tapasztalat, hogy a fiatalok az önkéntes kérdőíves vizsgálatok során jellemzően nem vallják be a közelmúlt illegális szerhasználatát. Mindenesetre tehát egy olyan mintát fogunk vizsgálni kapcsolatháló elemzéssel, ahol minden harmadik fiatal már használt valamilyen illegális kábítószer, és ezt, ha anonim módon is, de felvállalja.

Fogyasztottál már kábítószer életed során?

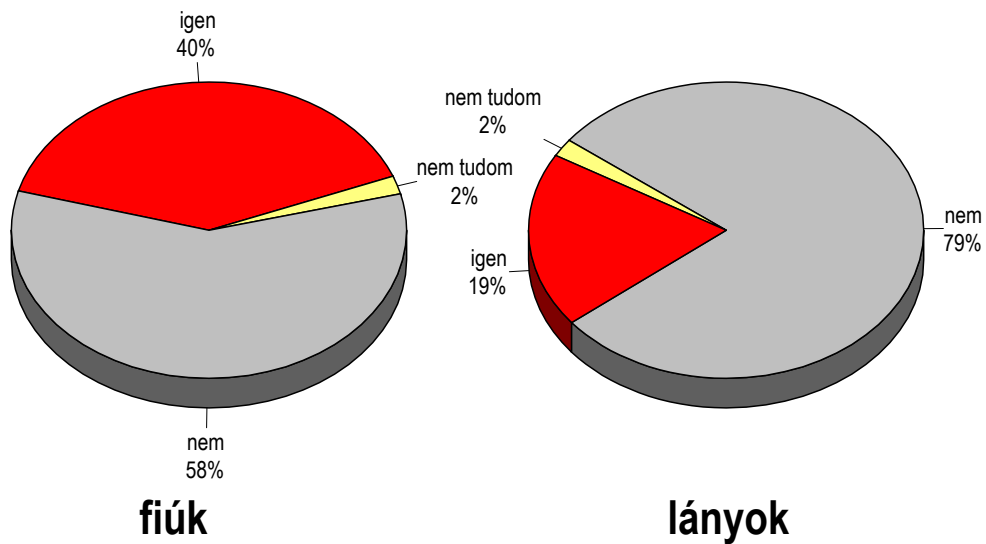
A nemek arányában mért szerhasználat alapján elmondható, hogy a drogérintettség után szerfogyasztásban is inkább a fiúk a dominánsabbak, míg a lányok 79 százaléka még soha nem próbálta, addig az erősebbik nemnél csak 58 százalék ez az arány. Tehát utóbbiak 40 százaléka életében már legalább egyszer nyúlt valamilyen tiltott szerhez.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a különböző szórakozóhelyek rendszeres látogatása, illetve a szerhasználat mutat-e valamilyen összefüggést. A vizsgált mintában ugyan a két csoport között van 10 százalékpont eltérés, de szignifikáns kapcsolat nincs a két változó között, tehát nem lehet azt mondani, hogy csak azok fogyasztanak, akik eljárnak szórakozni valamelyik helyi diszkóba.

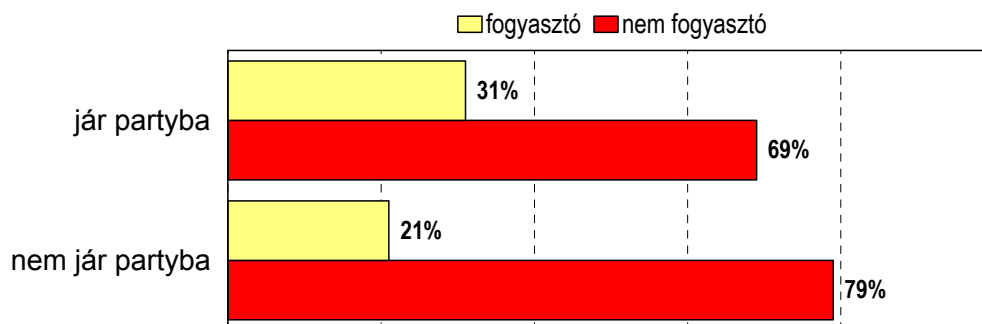
A kábítószer használat sokkal inkább a kortárs csoport hatására, semmint valamilyen szórakozási forma választás. A megkérdezettek 46 százaléka otthon, a barátoknál, vagy bulikban fogyaszt kábítószer (ebből 14 százalék az, akik csak bulikban), ebből is látszik, hogy elsősorban a

baráti körhöz kötődik a szerfogyasztás. 17 százalékuk az utcán is megjelenik, 15 százalékuk a felsoroltakon kívül több helyszínen is, míg 8 százalékuk minden érintett területen használt már drogokat.

Illegális szerhasználat a nemek arányában

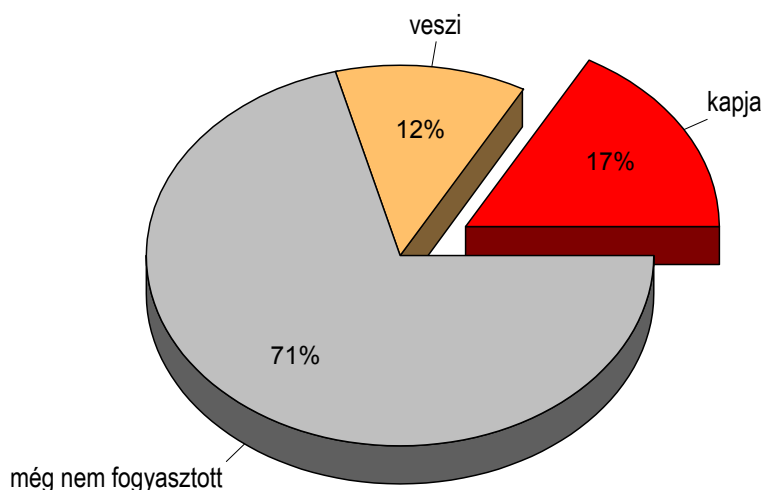

A kábítószerfogyasztás és szórakozási preferenciák

A következő eredmények is a kortárs csoport hatását igazolják, ugyanis a kábítószerhez jutás az első kipróbálás egyik legfontosabb kritériuma. Ez alapján a legtöbben kapták a drogot (17 százalék), kisebb részben pedig vették (12 százalék).

Hogyan jutnak hozzá a fiatalok a kábítószerhez?

A legális szerek közül a magyar társadalomban a legelterjedtebb drog az alkohol. A fiatalok alkohollal kapcsolatos attitűdjei, az alkohol „kezelése”, mértékkel való fogyasztása nagyon fontos vizsgálati szempont. A kulturális tradíciók is elsegítik azt, hogy gyakorlatilag minden megkérdezett (99 százalék) fogyasztott már élete során valamilyen alkoholt. Az utóbbi években a fiatalok körében fokozatosan elterjedt egy koffein tartalmú, serkentő hatású legális "dopping szer", az energia ital.¹² Ezt (pl. Red Bull, Bomba) a megkérdezett fiatalok túlnyomó többsége próbálta már (93 százalék), 68 százalékuk rendszeresen fogyasztja (10-nél többször).

A második legelterjedtebb legális drog a magyar társadalomban a cigaretta. A megkérdezett tanulók 86 százaléka próbálta már ki legalább egyszer, míg 46 százalékuk rendszeresen dohányzik is.

Számos kábító hatású gyógyszer van kereskedelmi forgalomban, mely alkalmas arra, hogy nem orvosi céllal fogyasztva visszaélés szerű gyógyszerhasználat alakuljon ki. Egy 2001-es országos felnőtt lakossági mintán¹³ végzett kutatás tapasztalatai szerint a 18-65 éves lakosok 16 százaléka már

¹² A fiatalokkal foglalkozó humán szakemberek közül sokan összetévesztik az energia italok és a vitamitalok fogalmát, míg az előbbi legális drognak minősül az utóbbiak vitaminozott üdítők.

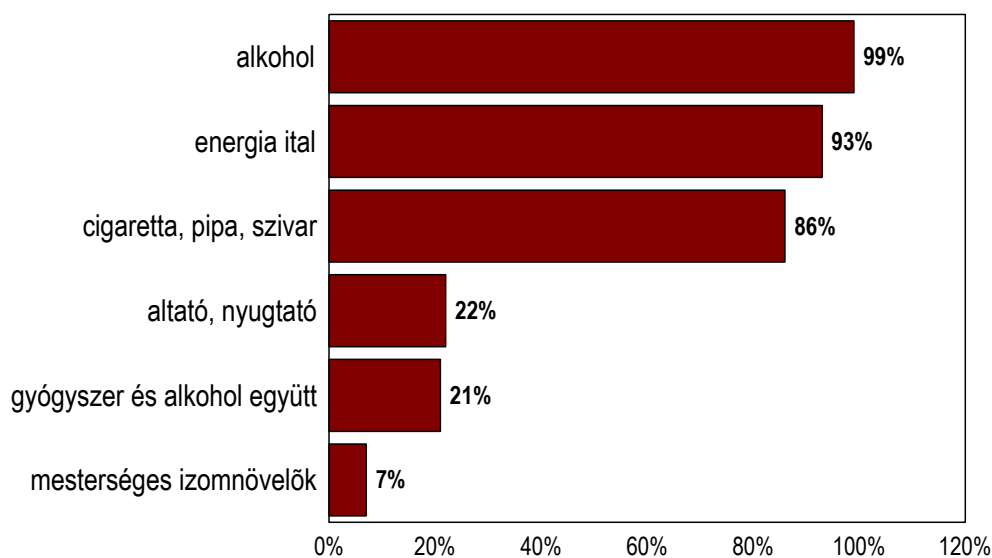
¹³ N=2400 fő, a minta a 18-65 éves korosztályra országos szinten reprezentatív, a vizsgálatot a BKÁE készítette (ADE 2001).

életében legalább egyszer szedett olyan gyógyszert, amit kizárólag orvosi rendelvényre lehet szedni, és ő e nélkül fogyasztotta. A megkérdezett tanulók 22 százaléka vallotta be, hogy szedett már be altató vagy nyugtató hatású gyógyszert orvosi utasítás nélkül.

Legális úton megvalósítható drogozási mód az is, amikor a gyógyszert nem önmagában, hanem alkohollal együtt veszik be. "Különösen tragikus kimenetelű lehet ez a fajta találkozás, ha a gyógyszer - az alkoholhoz hasonlóan - maga is a központi idegrendszerre hat (pl. altatók, nyugtatók). Ebben az esetben ugyanis már kis adag gyógyszer is erősen fokozza az alkohol részegítő erejét, ugyanakkor az alkohol is növeli a gyógyszer kábító hatását."¹⁴ Ha kialakul a hozzászokás, a leépülés vetekszik bármelyik "igazi" kábítószer hatásával. 21 százaléka a fiataloknak már ezt a keveréket is kipróbálta.

Az alkohol, a dohánytermékek és a koffein tartalmú italokon kívül az ifjúsági korosztály számára is legálisan hozzáférhetők a mesterséges izomnövelő szerek, az anabolikus szteroidok¹⁵. Ilyen szert izomzatuk fokozása érdekében a megkérdezett tanulók 7 százaléka próbált már ki, 4 százalékuk 10-nél több alkalommal.

A legális szerek kipróbálási aránya

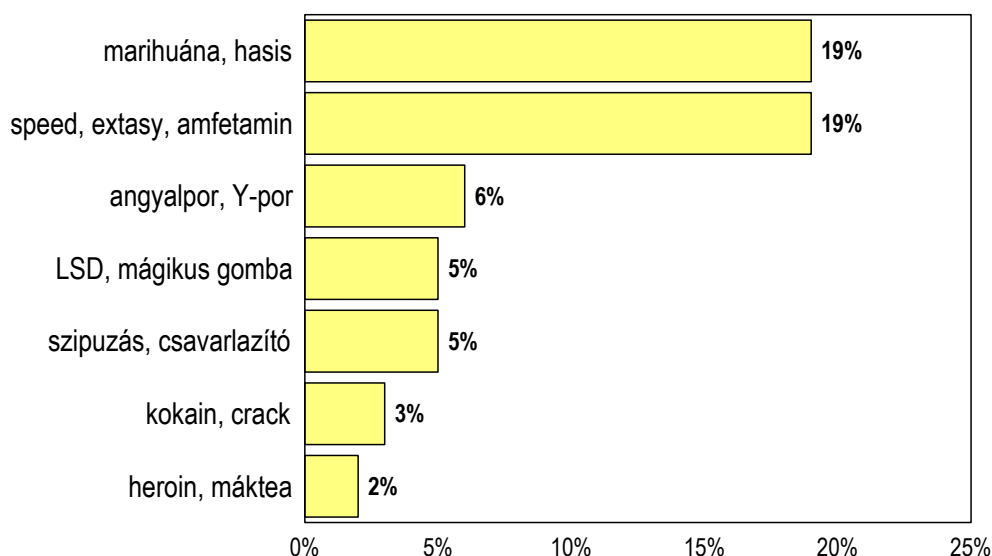

A kábítószeres és azok hatásai között jelentős különbségek vannak, így nem lehet közömbös, hogy a kábítószeres kipróbálók, illetve a kábítószeres fogyasztók milyen szereket fogyasztanak, milyen

¹⁴ forrás: HELPI Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda - Pohár, Csésze, Hamuzó című kiadványa

szereket próbáltak ki. A vizsgált illegális kábítószeresek közül a marihuána és a két tipikus diszkódrog, a speed és az extasy a legelterjedtebb, minden ötödik fiatal legalább egyszer kipróbálta már mindegyiket. Kevésbé elterjedt az anygalpor, Y-por, de 6 százalékuk már használta, ugyanígy a hasis, az LSD-s bélyeg és az amfetamin kipróbálási aránya is hasonló, 5 százalék a mintában, mint ahogy a szipuzásé is. Ez az arány a kokainnál és a crack-nél 3 százalék, míg a heroinnál és a mákteánál 2 százalék. Számottevő kábítószer-fogyasztást (ez 10-nél többszöri használatot jelent) csak a cannabis (7 százalék) és a speed, extasy (4 százalék) esetében mértünk.

Az illegális szerek kipróbálási aránya

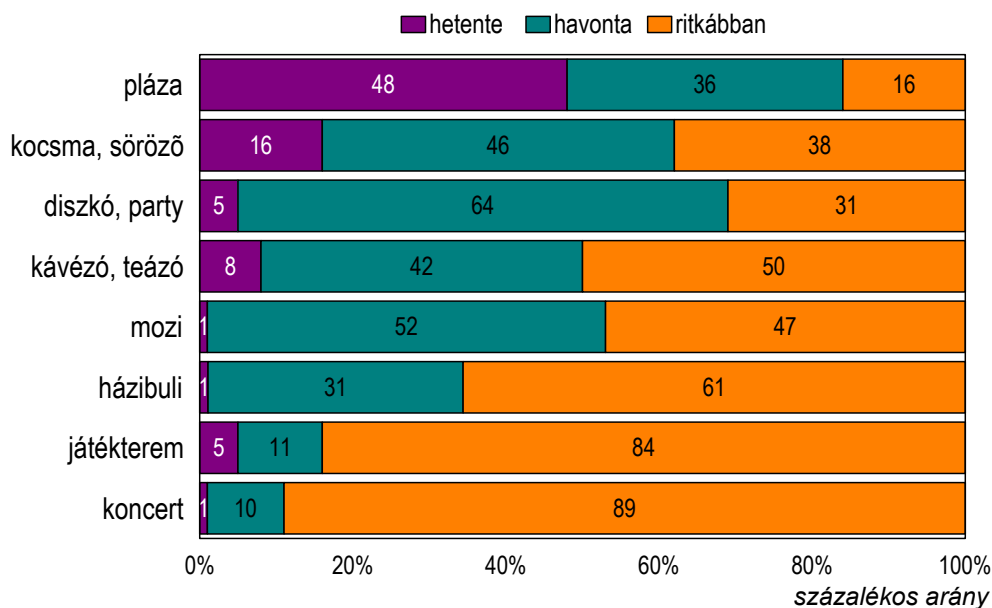

A környezet és a drogfogyasztás mellett a kutatásban fontos szerep hárult a szórakozási szokások részleges megismerésére is. Egy ilyen jellegű szakértői minta természetesen nem jogosíthatja fel a kutatót arra, hogy a teljes korosztály drogfogyasztási és szórakozási szokásaival kapcsolatban levonja a következtetéseit, azonban a kapcsolatháló elemzéshez hasznos segítséget nyújthat.

A százalékos eredmények alapján a különböző szórakozóhelyek látogatottsága megegyezik a várttal, a leggyakrabban a megkérdezett fiatalok (16 százalékos heti rendszerességi arány) a plázát keresik fel. Második helyen állnak a sörözők, kocsmák, melyeket szintén 16 százalék látogat heti rendszerességgel, harmadik helyre szorultak a diszkók, party-k, azonban ha a havi eloszlást vesszük alapul, akkor ezek a szórakozóhelyek állnak az élen (háromból két fiatal látogatja havi rendszerességgel a diszkókat).

¹⁵ Az anabolikus szteroidok serkentik a fehérjeszintézist, erősítő hatásúak. Testépítő és teljesítményt növelő de egyben károsító hatásuk miatt a sportolónál doppingszernek minősülnek. Gyógyászati lag roboráló szerként is alkalmazzák.

Szórakozóhelyek látogatottsági indexe

A fiatalok drogokhoz való hozzáállását százfokú skálán is megvizsgáltuk. Az eredmények alapján azt mondhatjuk, egyetértenek abban, hogy a drogozás sokkal veszélyesebb a legális szerekénél, és hogy a drog nem megoldás. Abban nagyfokú egyetértés van, hogy akinek szilárd a hite, az nem nyúl kábítószerhez. Mindezek mellett szolidárisak, úgy gondolják, foglalkozni kell a szenvedélybeteg emberekkel. A fentiek ellenére a könnyű drogok elfogadottsága nagy, úgy gondolják, arról könnyen „le lehet állni”, tehát nem veszélyesek.

Drogattitúd vizsgálat százfokú skálán

	Százfokú skálán
1. Bármilyen rossz helyzetbe is kerül valaki, a drog nem megoldás.	89
2. A drogozás sokkal veszélyesebb, mint az alkohol vagy a cigaretta.	80
3. Akinek szilárd hite van, az nem nyúl kábítószerhez.	67
4. Keményen kell büntetni a fogyasztókat is, mert csak így lehet visszaszorítani a drogozást.	61
5. A drogokat már úgysem lehet visszaszorítani.	59
6. A drog olyan, mint a korábbi nemzedékeknek az alkohol.	52
7. Minden kultúrának megvannak a kábítószerei, csak tudni kell használni azokat.	52
8. Nem a kábítószeres fiatalok a bűnösök, hanem a terjesztők.	38
9. A drogozás része a modern szórakozásnak.	31
10. Meg lehet érteni, hogy a kilátástalan helyzetben lévő fiatalok a drog felé fordulnak.	28
11. Csak az igazán kemény drogot nem szabad kipróbálni.	28
12. Felesleges annyi pénzt költeni elvonókúrákra, a drogosok megérdemlik a sorsukat.	26
13. Ha valaki csak a könnyű drogot próbálja ki, akkor sincs már visszaút.	24

pontszám százfokú skálán

Meglepő eredménynek tekinthető ez a fent megállapított kettősség, tehát, hogy a drog veszélyes, ugyanakkor teljes mértékben elfogadott, azonban a kognitív bizonytalanság a következő statisztikai eljárás során részben tisztázódik.

Klaszterelemzéssel¹⁶ a válaszadókat két csoportba osztottuk. A következő táblázat azt mutatja, hogy az egyes állításokat ötfokú skálán hogyan értékelték:

Az állítások megítélése az egyes klaszterekben

	Ötfokú skálán	
	1. klaszter Elutasítók	2. klaszter Elfogadók
A drogozás sokkal veszélyesebb, mint az alkohol vagy a cigaretta.	3,54	2,97
Ha valaki csak a könnyű drogot próbálja ki, akkor sincs már visszaút.	1,70	1,06
Keményen kell büntetni a fogyasztókat is, mert csak így lehet visszaszorítani a drogozást.	3,06	1,63
Akinek szilárd hite van, az nem nyúl kábítószerhez.	3,05	1,47
Bármilyen rossz helyzetbe is kerül valaki, a drog nem megoldás.	3,76	3,16
Csak az igazán kemény drogot nem szabad kipróbálni.	1,25	3,09
Minden kultúrának megvannak a kábítószerai, csak tudni kell használni azokat.	1,48	3,41
A drogokat már úgysem lehet visszaszorítani.	2,32	3,13
A drog olyan, mint a korábbi nemzedékeknek az alkohol.	1,85	3,13
A drogozás része a modern szórakozásnak.	1,58	2,25
Mintán belüli megoszlás	72 %	28 %

Az első csoportot a kábítószer elutasítók alkotják. Ők határozottan kiállnak amellett, hogy a drog nem megoldás semmilyen problémára, veszélyes, és akinek szilárd a hite, az nem használja. Szerintük a drogokat még vissza lehet és vissza is kell szorítani, nem gondolják azt, hogy ez része lenne a modern szórakozásnak. Abban sem hisznek, hogy minden kultúrához feltétlenül hozzátartozna valamilyen kábítószer. Ezt a csoportot neveztük el *elutasítóknak*, ők a minta 72 százalékát alkotják.

Ezzel szemben a második csoport a drogokat kevésbé tartja veszélyesnek, és nem gondolják, hogy a fogyasztók büntetésével lehetne csak visszaszorítani. Szerintük a drogozás a modern szórakozás szerves részévé vált, olyan, mint a korábbi nemzedékeknek az alkohol. Véleményük szerint minden kultúrának megvannak a maga kábítószerai, és kipróbálni csak az igazán kemény drogokat nem szabad. A második csoportot *elfogadóknak* címkéztük meg. Ők a minta 28 százalékát alkotják.

A családi háttér, a tanulmányi eredmények és a szórakozási szokások nem befolyásoló tényezők annak, hogy ki melyik csoportba tartozik, ugyanakkor a nem és (értelemszerűen) a

¹⁶ Az klaszterelemzés k-means eljárással készült, az eredeti 13 változóból statisztikai megfontolásból mindössze tízet vontunk be a végső klaszterek kialakításába. A klaszterek 3 iteráció után váltak véglegessé.

drogfogyasztás igen. Az elutasítók táborát többségében lányok alkotják, illetve drogot nem fogyasztók, míg a másik oldalon a fiúk dominálnak, és természetesen a szerhasználók.

Klasztercsoportok nem és drogfogyasztás szerint

	Elutasító (%)	Elfogadó (%)
Fiúk	59	41
Lányok	83	17
Drogfogyasztók	38	62
Drogot nem fogyasztók	85	14

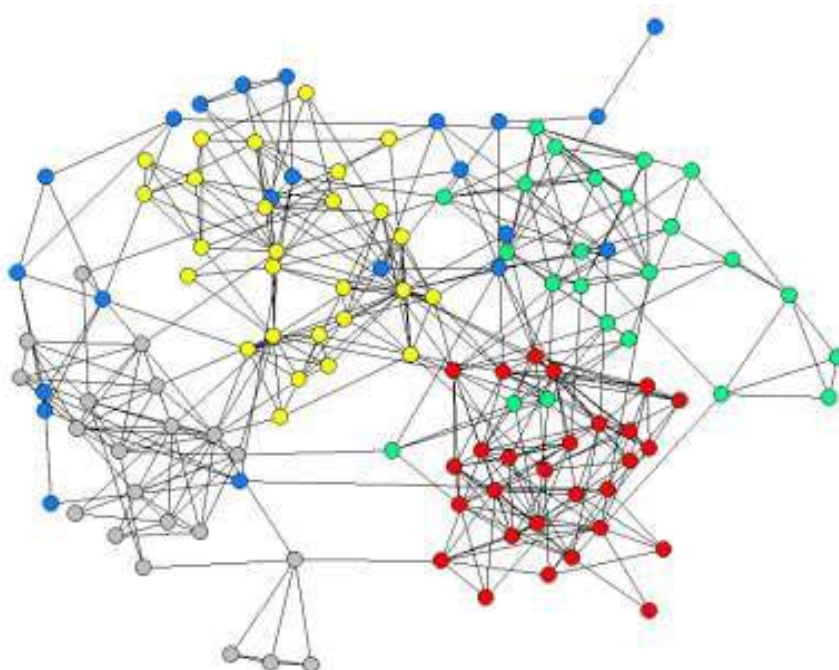
százalékos arány

5. Kábítószer a baráti kapcsolatokban

A kábítószer szerepének kutatása a fiatalok baráti kapcsolathálóiban azért bír jelentőséggel, mert így segítségünkre lehet annak megértésében, hogy az általánosan „bevallott” drogattitűd milyen mértékben jelenik meg a valódi kapcsolatokban. Feltételezhetjük-e azt, hogy a drogosokat kilöki magából a kábítószer nem használók csoportja, vagy éppen ellenkezőleg: a probléma szervesült társadalmunkban, és a visszaszorítás érdekében tett lépések a közösség által elfogadott norma elleni fellépésnek tekinthetők.

A vizsgálat alá vont fiatalok kapcsolatainak megismerése érdekében az 1. ábrán a teljes évfolyam baráti kapcsolati hálóját ábrázoltuk. Különböző színekkel jelöltük az egyes osztályokba tartozó fiatalokat. A hálóban a lehetséges kapcsolatok 95,8 százaléka nem realizálódik, a háló sűrűsége tehát alacsony ($=0,042$). Ez egy teljes évfolyamot tekintve nem meglepő eredmény, mindössze azt jelenti, hogy az egyes osztályok között alacsony az „átjárás”, ezt az egyenlőtlenséget erősíti meg az átlaghoz képest viszonylag magas standard szórás ($=0,200$) is. Az osztályok elhelyezkedéséből és a kapcsolatok sűrűségéből már az ábrán jól látszik, hogy a pirossal jelölt 1. osztály rendelkezik a legsűrűbb hálóval, hasonlóan jól összetartónak tekinthető a szürkével jelzett 2. osztály is. A késsel jelölt osztályban van a leggyengébb kohézió, gyakorlatilag náluk nem létezik osztálymag.

1. ábra: a teljes baráti kapcsolatháló (piros – 1. osztály; szürke – 2. osztály; sárga – 3. osztály; kék – 4. osztály, zöld – 5. osztály)

Az osztályokat egyenként vizsgálva a különbségek jól kirajzolódnak, legnagyobb sűrűségű a háló az 2. osztály esetében, (átlag 0,221), a lehetséges baráti kapcsolatok 22 százaléka realizálódik, az

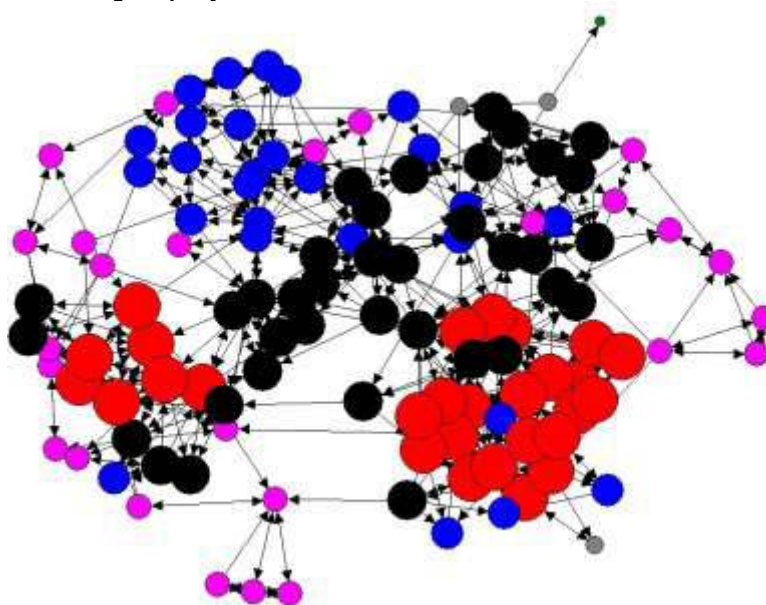
első osztálynál 20 százalék jelenik meg. Ahogy az a teljes hálóban is látszott, a leggyengébb baráti kapcsolati hálóval a 4. osztály rendelkezik (itt a lehetséges kapcsolatok majdnem 14 százaléka realizálódik), de megjegyzendő, hogy még ez is a teljes háló sűrűségének többszöröse.

A kapcsolatháló sűrűsége

	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	Teljes háló
Átlag	0,205	0,221	0,161	0,141	0,194	0,042
Szórás	0,404	0,415	0,368	0,348	0,395	0,200
Kapcsolatok száma	155	93	113	65	107	618
Esetszám	765	420	702	462	552	14762
Létszámadatok	28	21	27	22	24	122

A kohézió elemzés során a grafikus megjelenítés is a fentiekhez hasonló eredményeket hozott. Az természetes, hogy a kohézív csoportok az egyes osztályokat jelölik, de ezen túl a 2. ábra a kohézió mértékéről ad információkat. Az alábbi kép megértéséhez fontos tudni, hogy minél nagyobbak a k-magok (színes körök) az ábrán, annál erősebb a kohézió az adott csoportban. A k-magok színe a különböző kohéziós mélységű k-mag csoportokat jelöli, a méretük pedig a k-mag méretével arányos. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a legerősebb kohézió (piros körök) az első és a második osztályban, annak is inkább a központi magjában fedezhető fel, ez részben a háló egyenlőtlenségéből fakad, a leggyengébb kohézió (lila körök) pedig a negyedik osztályban, ahol lényegében nem alakult ki semmilyen központi csoportosulás, inkább csak elszigetelt klikkekről beszélhetünk.

2. ábra: A kapcsolatháló k-mag csoportjai

Az Ucinet programcsomag segítségével elkészítettük a kapcsolati hálóba tartozó tanulók központiságát mérő változókat. Az első ezek közül a *Freeman foksám központiság*, amely az egyes

tanulók kapcsolatainak számát viszonyítja az összes kapcsolathoz, ezt más néven fokszám központiságnak nevezzük.¹⁷ A *Freeman fokszám* tehát azt méri, hogy a lehetséges összes kapcsolat közül az adott szereplő hány kapcsolatot birtokol, mennyire nevezhető központi egységnek a hálóban.

A közelség *centralitás* index arra szolgál, hogy megtudjuk, az adott szereplő milyen gyorsan és könnyen ér el minden tagot, azaz az egyes pontok között bejárando utak milyen rövidek, vagy hosszúak, és ebből következtet arra, hogy az adott személy központi helyet foglal-e el, avagy sem a hálóban. Ez a mérőszám az információk birtoklásának és elosztásának vizsgálatában lehet fontos az adott kapcsolati hálóban szereplő egyének megkülönböztetésére. Nevéből következően annak van központi szerepe a hálóban, akihez a legtöbben állnak a legközelebb.

A közöttség *centralitás* az erőforrások birtoklását helyezi az elemzés központjába. Ennek alapján azé a hatalom a hálóban, aki képes ellenőrizni az áramló erőforrásokat, azaz sok szereplő között helyezkedik el. Ez az eljárás azokat az utakat összegzi, amelyek minimális hosszúságúak, és keresztülhaladnak az adott szereplőn.¹⁸

Két mérőszám magyarázata maradt még hátra, ezek a „*kifok*” és a „*befok*”. A presztízs legegyszerűbb, és sokszor leghatékonyabb mutatója a „*befok*” index, amely az egyes szereplők felé mutató kapcsolatok számát méri (tehát a kapcsolati háló asszimetrikságát is figyelembe veszi). A „*kifok*” ellenben éppen fordítva, az egyes szereplőktől kifelé mutató kapcsolatok számát mutatja. Egy olyan vizsgált kapcsolati hálóban, mint amilyen a jelen tanulmány foglalkozik, a magas kifok érték inkább egyfajta alárendelt szerepet jelent, éppen ezért ebben a vizsgálatban nehezen alkalmazható megfelelően.

A demográfiai mutatók mentén vizsgálva a *fokszám centralitást*, tehát az egyes tanulók kapcsolatainak számát az összes kapcsolathoz viszonyítva, azt tapasztaljuk, hogy szignifikáns különbség van a nemek között. A fiúk inkább tartoznak a kapcsolati háló központibb személyei közé, mint a lányok. Ugyanígy a másik két index alapján azt mondhatjuk, hogy a fiúk az erőforrások birtoklásában és az egyes tagok gyors elérésében is az élen járnak, tehát inkább ők a háló domináns szereplői. A „*befok*” index, tehát presztízs szempontjából is a fiúk állnak „jobban”.

A kemény változók mentén más, ilyen jellegű elkülönítést nem lehet tenni, ellenben a kábítószer-használat tekintetében már igen. A továbbiakban a fenti változók alapján vizsgáljuk az egyes szereplők tulajdonságait.

Itt a *Freeman fokszámon* kívül elsősorban a közelség központiság a leghasználhatóbb fokmérő, tehát az, hogy egyes szereplők milyen könnyen és gyorsan érik el a háló más szereplőit, illetve a *befok* index, azaz a presztízs. Annak tudatába, hogy elsősorban a fiúk fogyasztanak kábítószer, és ők állnak

¹⁷ Letenyei László: Kapcsolatháló elemző ABC

a háló központjaiban, nem meglepő, de mégis elgondolkodtató az az eredmény, hogy a háló központi szereplői nagyobb eséllyel fogyasztanak kábítószerrel, mint periferián lévő társaik. Tehát kijelenthetjük, hogy elsősorban azok fogyasztják a könnyű drogokat, akiket sokan ismernek, és akik könnyen elérnek bárkit az iskolai évfolyamban, azaz a közismert, közkedvelt, más néven karizmatikus figurák. Ennek jelentősége azért fontos, mert a fogyasztás ilyen értelemben kevésbé függ a szociális, demográfiai háttértől, sokkal inkább kultúra-, szubkultúra függő. Ebben az összefüggésben tehát a kábítószer-fogyasztás inkább divatnak számít a vizsgált közegben, mint deviáns viselkedésnek. Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a „vizsgált közeg” jelen esetben egy magyarországi megyeszékhely legérintettebb középiskolája, ahol a drogfogyasztás nem számít kirívó jelenségnek, más településeken, más oktatási intézményekben valószínűleg más eredményeket kapunk.

A központiség és presztízs indexek öt változó mentén¹⁹

	Freeman fokszám (min.: 0,83, max.: 17,36)	Közelség centralitás (min.: 21, max.: 42)	Közöttiség centralitás (min.: 0, max.: 19)	Kifok (min.: 1, max.: 21)	Befok (min.: 0, max.: 14)
Fiúk	7,2727	32,2709	2,7441	5,8727	5,9818
Lányok	4,7366	29,2209	1,2743	4,4030	4,3134
Elutasítók	5,5096	.	1,5752	.	4,8929
Elfogadók	6,9473	.	3,0746	.	5,7500
Próbált már kábítószerrel	6,7532	31,9845	.	.	6,1429
Még nem próbált	5,5323	29,9904	.	.	4,6824
Próbálta már a füvet	7,0067	.	.	.	6,3478
Nem próbálta még	5,6062	.	.	.	4,7835
Próbálta már a speed-et	7,0427	32,4456	.	.	6,7391
Nem próbálta még	5,5659	30,1499	.	.	4,6633
Átlag	5,8799	30,5959	1,9369	5,0656	5,0656

A kábítószerrel kipróbálók kapcsolatai és a kábítószerrel közvetlen kapcsolatba nem kerülők kapcsolati hálójának feltérképezésére szolgál a 3. ábra, amely azt mutatja, hogy a fogyasztók a hálóban hol helyezkednek el. Az ábrán szertől függetlenül az összes olyan fiataalt bejelöltük, aki valaha fogyasztott már kábítószerrel.

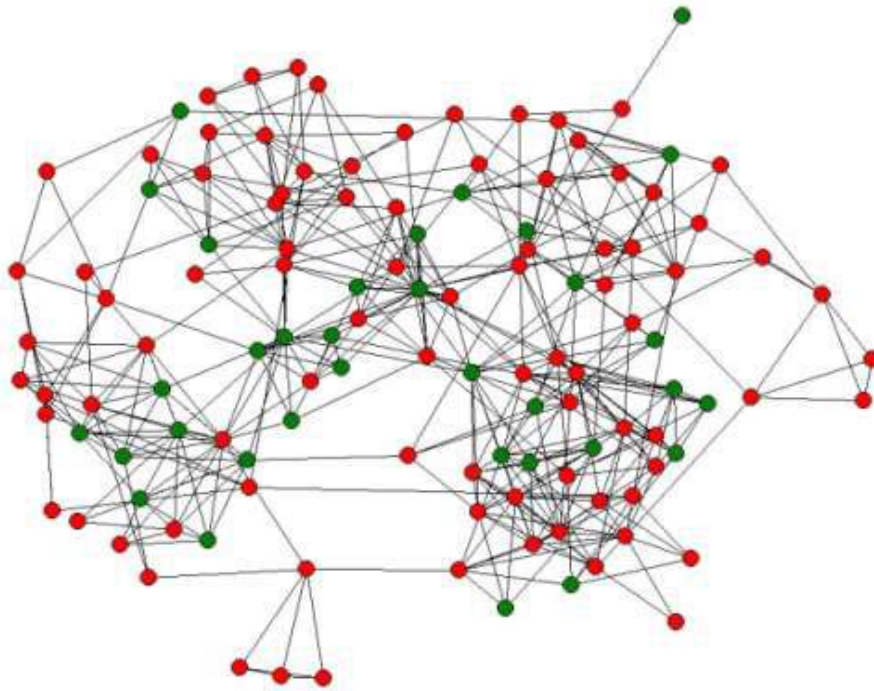
Ezen a hálón is jól látszik, hogy periferián droghasználó csak elvétve akad. Ellenben központokban, csomópontokban, a háló sűrűbb részeiben gyakrabban fordulnak elő. Másik fontos észrevétel, hogy a jól összetartó, sűrű kapcsolati hálóval rendelkező osztályokban jellemzőbb a kábítószer-fogyasztás, mint a kisebb sűrűségű 4. és 5. osztályokban, bár ez statisztikailag nem bizonyított. Ezek az eredmények ellentmondanak annak az attitűd-elemzésnek, amit az előző

¹⁸ Kürtösi Zsófia: A társadalmi kapcsolatháló-elmezés

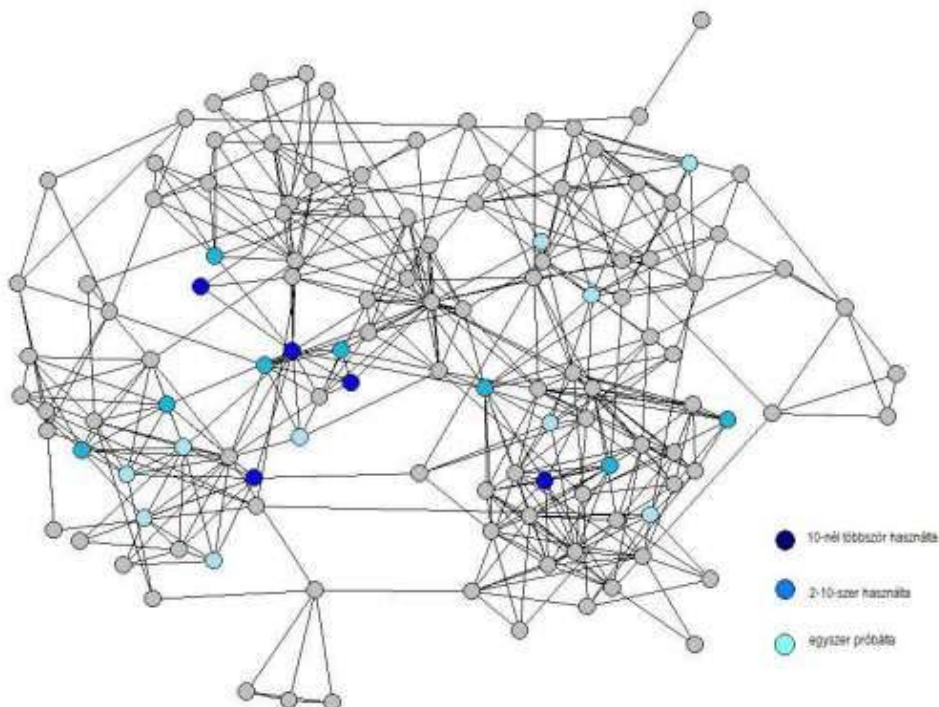
¹⁹ A táblázatokban csak a szignifikáns eredményeket jelöltük.

fejezetben mutattunk be. A megkérdezettek kétharmada a kábítószer és a fogyasztókat egyaránt elutasítók táborában foglal helyet, ugyanakkor az ábra szerint baráti kapcsolataikban ez az „ellenszenv” egyáltalán nem jelenik meg. Ha az attitűd-vizsgálat eredményei alapján képzelnénk el a kapcsolati hálót, akkor a központokban a nem fogyasztók helyezkednének el, míg a kábítószer-használók a perifériára szorulnának, ami a 3. ábra szerint pont fordítva van.

3. ábra: A kábítószer kipróbálók a kapcsolathálóban (zöld szín – kábítószer kipróbálók)

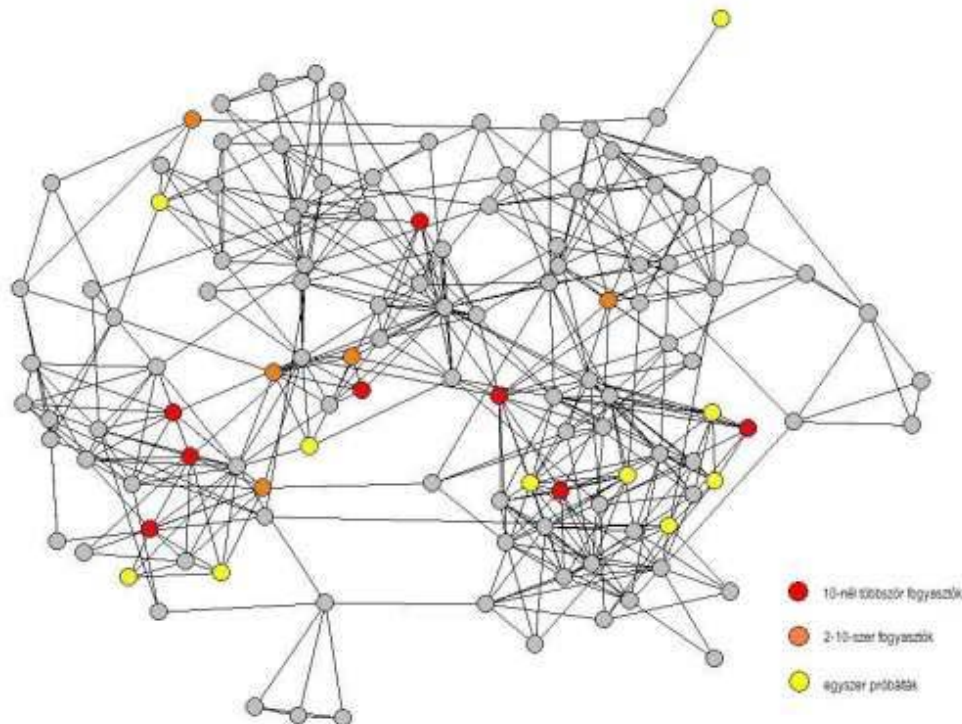
4. ábra: A speed, extasy fogyasztók a kapcsolati hálóban

A 4. ábrán az extasy és speed fogyasztókat jelöltük, jól látható, hogy a szerhasználók nem szorulnak ki a perifériára, sokkal inkább a központokban vannak, ahol a háló sűrűsége a legnagyobb. Ez különös tekintettel a sokat fogyasztókra igaz, akik kifejezetten a gócpontokban, vagy összekötő pontokban helyezkednek el (egyet kivéve). Ez azért is érdekes, mert drogrevenüciós szakemberek szerint a speed és az extasy fogyasztása, a fogyasztás jellegéből adódóan (individuális cselekedet, nem közösségi), kihatással van a baráti kapcsolatokra is, a fiatalok sokkal magányosabbak, kevesebb barátal rendelkeznek, laza kapcsolathálóban helyezkednek el, a közösség perifériáján állnak. Az ábra ennek ellent mond, hiszen főleg az első és második osztályban van a legtöbb ilyen szerhasználó, az osztályon belül is a központokban és átjárókban, periférián csupán kettő-három fogyasztót lehet megszámolni.

A marihuánát és hasist fogyasztókat az 5. képen ábrázoltuk, náluk szintén tapasztalható a központosság, központokba „tartás”, de természetesen itt is vannak kivételek. Az ábrán jól látható, hogy a rendszeres fogyasztók a háló sűrűbb részeiben (szintén az első és második osztály tanulói között) vannak, illetve páran a belső perifériákon. A 10 alkalomnál kevesebbszer fogyasztókra ugyanez mondható el. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy sokan mind a két szert kipróbálták már (0,01 valószínűségi szinten Phi értéke 0,645), és még így sem esnek ki a baráti kapcsolatokból, nem kerülnek perifériára, gyakorlatilag inkább megerősítik pozícióikat.

5. ábra: A marihuánát fogyasztók a kapcsolati hálóban

A kábítószer szerepének további vizsgálatára létrehoztunk két olyan indexet, amelyek az ego hálót, azaz az egyes tanulók személyes, a csak hozzájuk tartozó kapcsolataikat mérik. Ezeknél a változóknál a kapcsolatok irányára nem voltunk tekintettel. Az ego háló mérete az egyik legjellemzőbb index, ez azt méri, hogy hányan csatlakoznak közvetlenül az adott személyhez. Jelen kapcsolathálóban az ego háló minimuma 1, maximuma pedig 21 személy volt. A második index az ego hálóban lévő személyek közötti kapcsolatok számát mutatja, ez az ego háló sűrűségéről ad információkat (itt a minimum 0, maximum 61 volt).

Az ego háló mérete és sűrűsége a kábítószer-fogyasztás mentén

	Ego háló mérete átlag (min.: 1, max.: 21)	Ego háló sűrűsége átlag (min.: 0, max.: 61)
Fiúk	8,8000	23,6000
Lányok	5,7313	11,3134
Próbált már kábítószer	6,6941	14,6941
Még nem próbált	8,1714	22,6571
Elutasító	6,6667	15,0357
Elfogadó	8,4063	22,2188
Próbálta már a marihuánát	8,4783	23,2609
Nem próbálta még	6,7835	15,2165
Próbálta már a speed-et (extasy-t)	8,5217	23,3913
Nem próbálta még	6,7347	15,0714
Átlag	7,1148	16,8525

Mind a két változó szorosan összefügg a kábítószer-fogyasztással, és ahogy azt a fentiekből is tapasztaltuk, jól mutatják a férfiak és nők baráti kapcsolataiban fellelhető különbségeket. Az indexek alapján a fiúknak kiterjedtebb és sűrűbb baráti kapcsolataik vannak, mint a lányoknak, míg előbbieket átlagosan nyolc, utóbbiaknak csupán 5 barátot neveztek meg az évfolyamban. Szintén megerősíti az egoháló vizsgálat azt a korábbi megállapítást, hogy azok a fiatalok, akik egy szoros kapcsolati hálóval bírnak, tehát a baráti közösségük összetartó, nagyobb eséllyel próbálták már ki a kábítószer, mint más társaik. Ez jellemzően a kortárs csoporton belüli kábítószer-terjedés hatásának „eredményességét” igazolja. Ugyanígy külön vizsgálva a marihuána és a speed (extasy) fogyasztókat a tapasztalat hasonló, átlagosan 2 baráttal kevesebből számoltak be a tiszta fiatalok, és egohálójuk átlagosan nyolc kapcsolattal szegényebb, mint drogozó társaiké. Így tehát elmondhatjuk azt, hogy a szorosabb baráti kapcsolatokon belül jellemzőbb a drogfogyasztás, mint a kis létszámú, gyenge klikkekben.

6. A party szerepe

Az eredeti koncepciót tovább vizsgálva arra is kíváncsiak voltunk, hogy van-e összefüggés a party-ba járás és a drogfogyasztás között. A válasz: nincs. Aki a megkérdezett fiatalok közül buliba, konkrétan „partyzni” jár, nem fogyaszt nagyobb eséllyel speed-et, extasy-t (tehát a „klasszikus” party-drogokat), mint füvet, vagy hasist. Egyszerűen „csak” szórakoznak és drogoznak a mintában szereplő fiatalok.

A központiség és presztízs változók más attribútumokkal való összevetésének eredménye ebben az almintában is csak a nemek közötti különbségeket domborította ki, de a drogfogyasztással kapcsolatban már nem lehet szignifikáns együttjárásokat felfedezni, azaz ha valaki diszkóban szórakozik, az nem jelenti azt, hogy nagyobb eséllyel használna drogot, mint aki máshogy tölti el idejét. A partyba járók almintájában tehát szignifikánsan a központiség indexek alapján a nemek közötti különbségek mutathatók ki mindössze, azonban ezek az eltérések a teljes mintához viszonyítva nem mutatnak különbségeket.

A központiség és presztízs indexek nemek szerint (party-ba járók almintában)

	Freeman fokszám (aszimmetrikus)	Freeman fokszám (szimmetrikus)	Közelség centralitás	Közöttiség centralitás	Befok	Kifok
Fiúk	6,03	7,1	32,87	2,64	8,2	7,91
Lányok	3,87	4,87	29,66	1,31	4,72	5,08
Átlag	4,9	5,93	31,18	1,94	6,36	6,42

Az újonnan képzett változók közül mindössze a presztízs indexszel mutat szignifikáns kapcsolatot a diszkóba járás. A magasabb presztízsűek nagyobb eséllyel járnak „partyzni” mint alacsonyabb ismertségű társaik. Ezt az eredményt a 6. ábra csak részben igazolja, ugyanis a kép meglehetősen vegyes. Az első, sűrű kapcsolati hálóval rendelkező osztály esetében szinte kivétel nélkül mindenki jár szórakozni, míg a második és harmadik osztály esetében a fontos személyek közül már többen nem osztoznak ebben az élményben.

Az is nyilvánvalóan látszik az ábrából, hogy a szórakozási szokások nem determinálják a baráti kapcsolatokat, nem különül el egyik tábor sem egymástól, mint ahogy azt a zenei szubkultúrák különbözőségéből fakadóan várnánk. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy egy iskolán belüli barátság természetesen más, elsősorban nem zenei alapokon nyugszik, így valószínűleg ez nem is determinálhatja az adott kötelékeket.

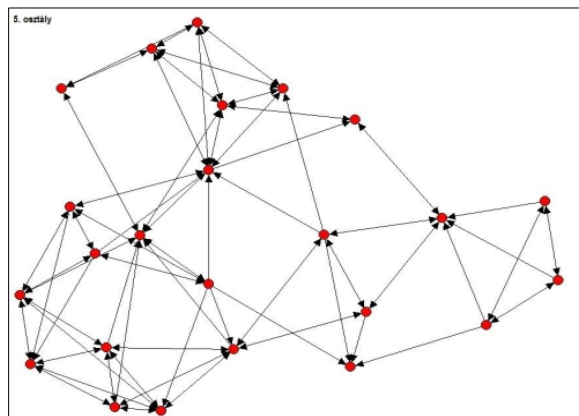
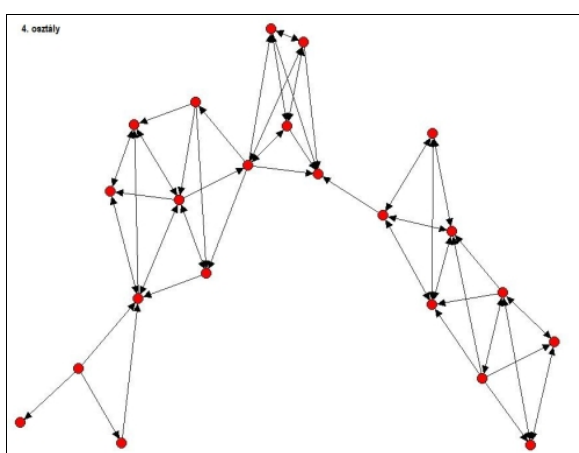
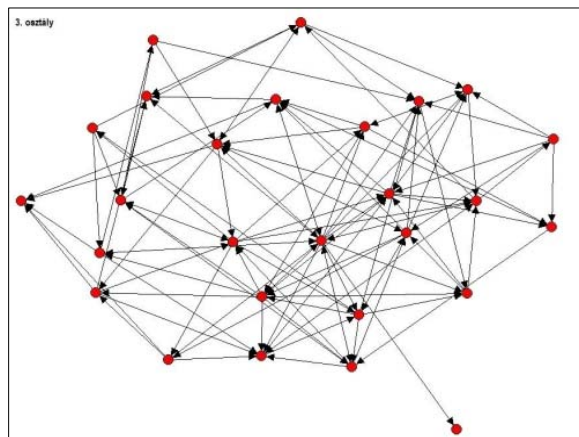
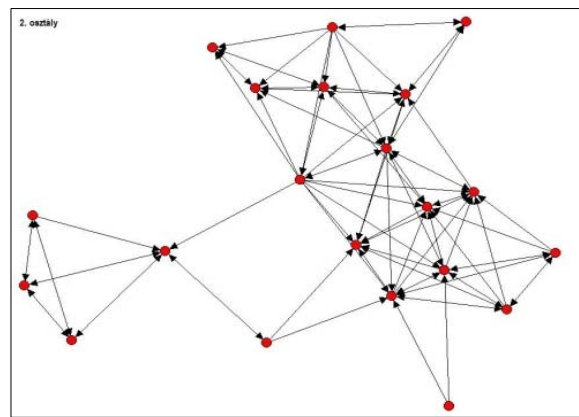
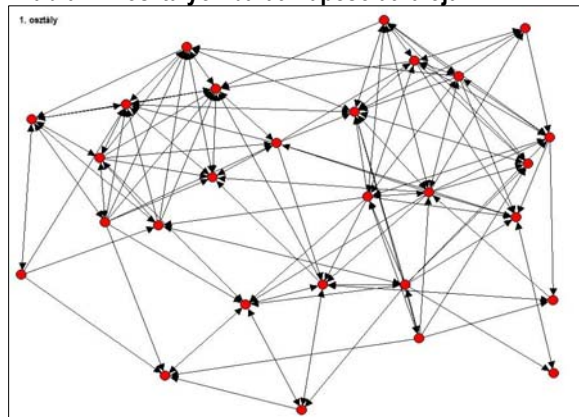
6. ábra: A „partyzók” (lila színnel jelölve)

7. Osztályszintű elemzés

Az osztályszintű elemzések a drogfogyasztóknak a hálóban betöltött szerepének egy másik aspektusát mutatják meg. Míg egy teljes évfolyamban a drogfogyasztók elhelyezkedése központinak tűnhet, addig lehet, hogy a valóságban az osztályokon belül ezek a személyek a periférián helyezkednek el.

7. ábra: Az osztályok baráti kapcsolathálója

A teljes háló vizsgálataiból, illetve az egyes osztályok kapcsolathálójának statisztikai elemzéséből már nyilvánvaló volt, hogy az első és a második osztály sűrű, míg a többiek lazább baráti kapcsolathálót alkotnak. Ennek ellenére a fenti ábrából kiderül, hogy a negyedik osztály kivételével

mindenhol kialakult az osztálymag, tehát a központ, és a periféria kettőssége. Jól érzékelhető ez a második osztály esetében, akiknél a statisztikailag legsűrűbb háló egyenlőtlen elosztást, erős központot és egy jól elkülönülő perifériát takar. Ha az összehasonlítást ilyen módon tesszük meg, akkor a legkiegyensúlyozottabbnak talán a 3. osztályt nevezhetjük, amely statisztikailag (tehát a háló sűrűsége alapján) az egyik leggyengébb, mégis, a háló szélén lévők is sok kapcsolatot tartanak fenn, tehát egy jól összetartó közösséget alkotnak. A negyedik és ötödik osztály a leginkább „széthúzó”, előbbi inkább kis csoportosulások alkotják, míg utóbbiban fellelhető a központ, mégsem nevezhető dominánsnak, hiszen a kapcsolatok nem sűrűbbek, mint a háló többi részén.

A központiságot mérő indexekben is megmutatkoznak ezek a viszonyok. A *presztízs* és a *Freeman fokszám* alapján az 1. osztályt nevezhetjük a legtöbb kapcsolattal rendelkezőnek, a magas presztízs érték pedig az erős, egymással szoros kapcsolatban lévő központokról tanúskodik. A *közelség* és *közöttiség centralitás* alapján viszont a 3. osztály emelkedik ki a többi közül, ezek a mérőszámok az osztálytagok közötti viszonylagos egyenlőségéről és közelségéről adnak pontos információkat. A 2. osztály, annak ellenére, hogy kapcsolathálójának átlaga a legmagasabb az összes közül, az erős mag és a tőle nagyon távol eső periféria miatt a központiság indexek alapján a harmadik helyen áll az osztályok rangsorában. Ráadásul a tagok elérésében (közelség centralitás), a pontok között bejárando út hosszában még a széteső 4. osztály is jobban szerepel nála. Utóbbi azonban a többi index esetében a sorban leghátulra szorult a kevés, és széthúzó kapcsolatok miatt.

Megvizsgáltuk az osztályonkénti ego hálók méretét és sűrűségét is, az eredmények a fenti megállapításokat erősítik meg, hiszen az első osztály tanulói rendelkeznek a legkiterjedtebb és legsűrűbb ego hálókcal. A második és harmadik osztály diákjai közötti különbséget jól mutatja, hogy az előbbieknél az ego hálók mérete kisebb ugyan, de sűrűbb is, mint utóbbiaknál, ez a második osztály erősen összetartó magjának következménye. Ezek a különbségek szintén nyomon követhetők az osztályok kapcsolati hálójának vizsgálatában.

A központiság és presztízs indexek a vizsgált osztályok mentén

	Freeman fokszám (min.: 0,83, max.: 17,36)	Közelség centralitás (min.: 21, max.: 42)	Közöttiség centralitás (min.: 0, max.: 19)	Kifok (min.: 1, max.: 21)	Befok (min.: 0, max.: 14)
1. osztály	7,7036	32,0620	2,1004	6,0000	6,4643
2. osztály	5,7062	27,8300	1,5590	4,7143	4,7619
3. osztály	6,2749	33,0435	2,6611	5,7407	5,2593
4. osztály	4,0195	28,6512	1,5001	3,2727	3,5455
5. osztály	5,1653	30,3348	1,6626	5,1667	4,8750
Átlag	5,8799	30,5959	1,9369	5,0656	5,0656

Az ego háló mérete a vizsgált osztályokban

	Ego háló mérete átlag (min.: 1, max.: 21)	Ego háló sűrűsége átlag (min.: 0, max.: 61)
1. osztály	9,3214	25,3571
2. osztály	6,9048	20,1905
3. osztály	7,5926	17,4074
4. osztály	4,8636	7,8636
5. osztály	6,2500	11,6250
Átlag	7,1148	16,8525

Az attitűdvizsgálatok eredménye azt mutatta, hogy a fiatalok többsége elutasító a drogokkal szemben. Ezt a teljes évfolyam kapcsolati hálóját vizsgálva nem tudtuk megerősíteni, hiszen a fogyasztók többsége, főleg a rendszeres kábítószer-használók a háló csomópontjaiban, a központokban, átjárókban, azaz kulcspozíciókban helyezkednek el.

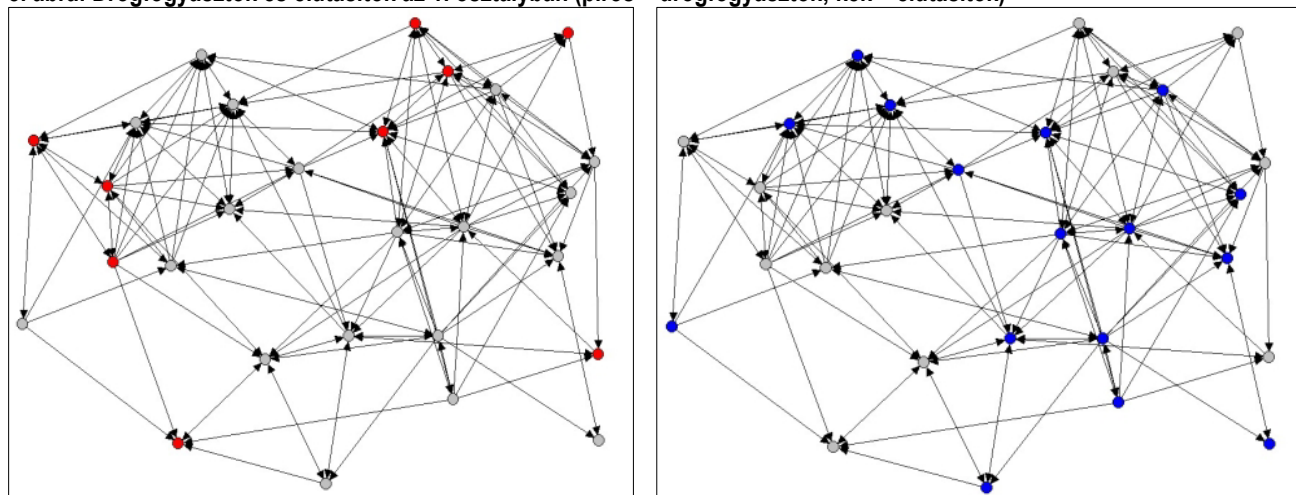
Három osztályt vizsgáltunk meg a hálóban elhelyezkedő drogfogyasztók és az egyes tanulók drogokkal szembeni attitűdjei szerint, és arra kerestük a választ, hogy a kábítószer használat befolyással van-e a baráti kapcsolatokra. Azért erre a három osztályra esett a választásunk, mert ezekben az osztályokban található a legtöbb szerfogyasztó, és ebben a három esetben lehet beszélni valamilyen mértékű osztályközösségről. A teljes hálónak is ez a három csoport alkotja a jól lehatárolható központjait. A negyedik és ötödik osztály esetében a hálóban elhelyezkedő drogfogyasztók száma olyan kevés volt, hogy ilyen jellegű elemzésre alkalmatlannak bizonyultak. Fontos megjegyezni, hogy „drogfogyasztó” alatt a továbbiakban az összes olyan vizsgált tanulót értjük, aki önbevallás alapján életében legalább egyszer kipróbált már valamilyen típusú kábítószer. Így összemosódnak azok a különbségek, amelyek a rendszeres fogyasztóktól elkülönítenék az alkalmi kipróbálókat, ugyanakkor az alacsony esetszám miatt, tehát az értelmezhetőség szempontjából erre szükség volt.

Általános tapasztalat az, hogy vannak átfedések a drogot fogyasztók és elutasító attitűddel rendelkezők, illetve a drogot nem fogyasztók és elfogadó attitűddel rendelkezők, azaz a két „ellentét” tábor között. Ezek a vélemények valószínűsíthetően elsősorban a korábban már említett, az általános normákhoz való igazodás alapján, vagy pedig a lebukással járó félelem okán fogalmazódtak meg így.

Az első osztály kapcsolathálója a 8. ábrán látható. A bal oldali a drogfogyasztók, a jobb oldali pedig az elutasítók hálóban való elhelyezkedését mutatja. Jól látszik, hogy a kilenc szerhasználó közül hét egyértelműen a háló szélén helyezkedik el, egy van mindössze központi helyen, egy pedig utóbbi és a periféria között. Kiemelkedő szerepe a hálóban mindössze a központban elhelyezkedő drogfogyasztónak lehet, a többiek kevesebb kapcsolattal, rosszabb helyzetben vannak. Erre az osztályra tehát igaz az a feltételezés, hogy a droghasználók, az évfolyami kapcsolathálóval ellentétben,

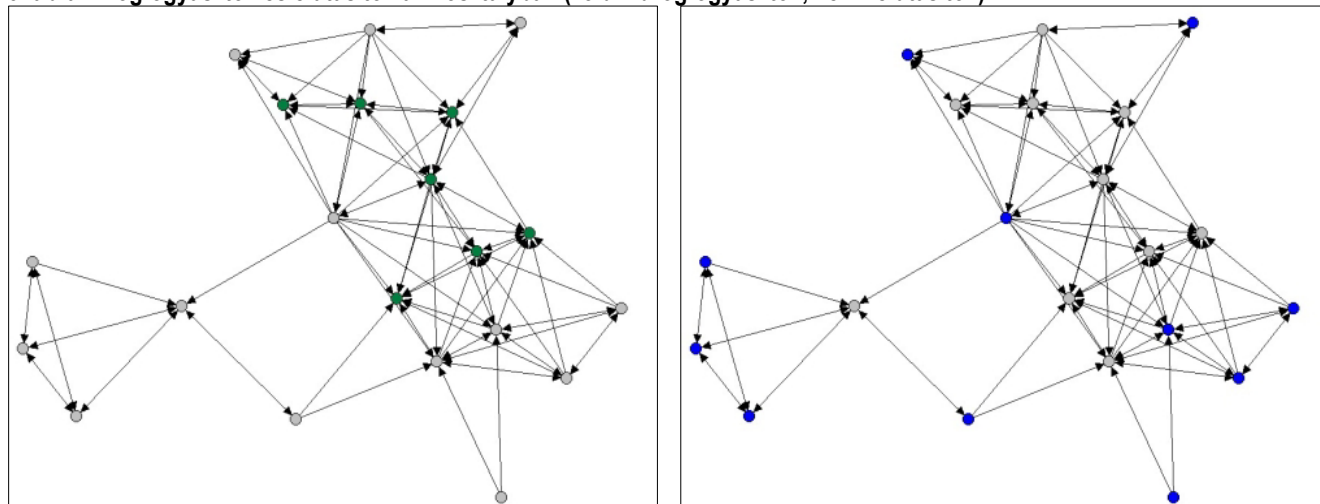
a perifériára szorulnak, nem töltnek be jelentős szerepet a csoportban. Ezt támasztja alá a jobb oldali ábrán az elutasító attitűddel rendelkező tanulók elhelyezkedése is a hálóban. Ők vannak többségben, és ők alkotják az osztály „gerincét” is, ugyanis a háló központjaiban helyezkednek el.

8. ábra: Drogfogyasztók és elutasítók az 1. osztályban (piros – drogfogyasztók; kék – elutasítók)

A második osztály esetében (9. ábra) a fenti megállapítás azonban nem érvényes. Jól látszik az ábrán, hogy az osztályközösség magját alkotó személyek többsége már fogyasztott kábítószer élete során, a közvetlen perifériára szorulók és a távoli periférián levők nem. Ebben az osztályban egyértelműen a drogfogyasztók a „hangadók”, úgy alakult ki az osztályközösség, hogy ezek között a fiatalok között sűrű kapcsolati háló van, a többiek viszont egyértelműen kiszorultak ebből a körből, de nem tudnak ellenpólust alkotni. A drogokkal szembeni attitűdök is árulkodnak erről a kettősségről. A jobb oldali ábrán jól látszik, hogy az összes olyan személy, aki ellenzi a drogfogyasztást, a háló peremére szorult. Felmerül a kérdés, hogy ennek az ellenrendeződésnek a kialakulására a droghasználat volt-e hatással, tehát a drogfogyasztók alkotnak sűrű baráti kapcsolatú csoportot, vagy pedig az alakzat a korábban már emlegetett karizmatikus személyekre épül fel, de körükben divatosá vált a drogfogyasztás. Azaz melyik volt előbb: a drog, vagy a karizma?

9. ábra: Drogfogyasztók és elutasítók a 2. osztályban (zöld – drogfogyasztók; kék – elutasítók)

Az első és második osztály összegzésének tekinthető a harmadik osztály kapcsolathálójából nyert információk. A kép ebben az esetben vegyes, ugyanis a drogfogyasztók a központban és a periférián egyaránt megtalálhatóak. Ha abból az adatból indulunk ki, hogy ez az osztály a leginkább összetartó, akkor az eredmények nem meglepőek, ugyanis így elmondható az, hogy az attitűdöktől és drogfogyasztástól függetlenül alakulnak a baráti kapcsolatok. Másik magyarázat lehet az, hogy nincsenek az osztályban kimagasló presztízsű személyek, akik sok baráti kötélléssel és nagy befolyással rendelkezve véleményükkel a központba kerülnének, kirekesztve ezzel másokat. A viszonylagos presztízs-egyenlőség tehát harmonikus baráti kapcsolatokban csúcsosodik ki.

10. ábra: Drogfogyasztók és elutasítók a 3. osztályban (piros – drogfogyasztók; kék – elutasítók)

